تیشكێك لەسەر گۆڤاری «رووناكی»

سەرەتا 1935 ـ 1936/ هەولێر

ـ د. كوردستان موكریانی ـ

«بە بۆنەی رۆژی رۆژنامەگەری كوردیدا لە 1985/4/22دا لە كۆڕێكی فراوان دا لە بەغدا پێشكێش كرا، كە لە لایەن دەزگەی رۆشنبیریو بلاوكردنەوەی كوردیدا سازكرابوو.»

بە بیروڕای من، ئێستە باری رۆژنامەگەری كوردی گەیشتۆتە ئەو پلەیەی، كە هەر گۆڤارو رۆژنامەیەكی لە قۆناخێكی مێژوویی‌دا دەوری رۆشنبیری خۆی لە نێو كۆمەڵ دا بینیوە، پێویستە تیشكی لێكۆڵینەوەی زانستانەو بابەتانەی بخرێتە سەر، هەر بۆیە بوو رۆژی یادكردنەوەی رۆژنامەگەری دوو ساڵ لەمەوبەرم بە هەل زانی بۆ ئەوەی لێكۆڵینەوەیەك دەربارەی نۆبەرەی رۆژنامەگەریمان، كە گۆڤاری كوردستان بوو، پێشكێش بكەم، وا یادی بیرەوەری ئەمساڵیشم بە دەرفەت زانی بۆ ئەوەی لێكۆڵینەوەیەكی سەربەخۆ سەبارەت بە یەكەمین چاپەمەنی شاری هەولێر بخەمە بەردەست، ئەم چاپەمەنییە گۆڤاری (رووناكی)یە، كە (50) ساڵ لەمەوبەر یەكەمین ژمارەی لێ بلاوبۆتەوە، ئەم قۆناخە مێژوویی‌و یەكەمین چاپەمەنی چاكترین كەرەستەن بۆ روون كردنەوەی باری ئەوسای رۆژنامەگەری لە رووی دەرهێنانی‌و شوێنی، چاپخانەی، كارگێرانی لە پاڵ ئەوانەش دا بابەتەكان جۆری بیركردنەوەی نووسەرانی كوردمان نیو سەدە لەمەوبەر بۆ ئاشكرا دەكات، ئەم هۆیانە پاڵیان پێوە نام، تیشكێك بخەمە سەر بابەتێكی رۆژنامەگەری پەنجا ساڵ لەمەوبەر.

درەوشانەوەی تیشكی رووناكی لە نێو ئاسمانی رۆژنامە ـ گەری كوردی‌دا بە قۆناخێكی مێژوویی پیرۆز دەدرێتە قەڵەم لە كاتێك دا، كە كورد پێویستی بە گەشەسەندن و خزمەت كردنی ووشەی پیرۆزی كوردی هەبووە.

پەخش بوونەوەی گۆڤاری (رووناكی) لە شاری هەولێردا وای‌كرد، كەوا بۆ یەكەمین جار شاری هەولێر هاوبەشی كاروانی رۆژنامەگەری كوردی بكات، هەڵ هاتنی خۆری گۆڤاری (رووناكی)و خێرا ئاوابوونی بوونە هۆی داواكردن و پێویستی هەبوونی رۆژنامە وەیا گۆڤارێك بە زمانی كوردی لە شاری هەولێردا، ئەوە بوو ناو ناوە گۆڤارێك وەیا رۆژنامەیەك لەم شارەدا دەردەچوو وەك رۆژنامەی هەولێر (1950 ـ 1953)، گۆڤاری هەتاو (1954 ـ 1961)، رۆژنامەی هەولێر لە شێوەی پەخشنامەیەك دا بوو (1962 ـ 1963)، گۆڤاری تیشك (1969 ـ 1970)، گۆڤاری چیا (1970 ـ 1971)، گۆڤاری بیری نوێ (1972)و گۆڤاری نووسەری نوێ (1972)و گۆڤاری بۆ پێشەوە (1973) گۆڤاری رۆشنبیر (1973)، گۆڤاری خانزاد (1982 ـ 1983)، ئێستەش گۆڤاری كاروان و گۆڤاری ئۆتۆنۆمی لێ دەردەچێت.

ژمارە یەكی گۆڤاری (رووناكی) لە رۆژی پێنج شەممە 24ی تشرینی یەكەمی ساڵی 1935دا دوا ژمارەی لە 16ی مایسی ساڵی 1936 دەرچووەو ژمارەكانی (11) یازدە ژمارە بوون.

ژمارەی یەكەم و دووەمی گۆڤارەكە لە چاپخانەی (موصل حدیثە) چاپكراوە، ژمارە (3و 4و5و6)ی لە چاپخانەی زاری كرمانجی لە رەواندز، بەڵام ژمارەكانی دوای ئەوانە لە چاپی زاری كرمانجی لە هەولێر[1] چاپكراون.

مامۆستا حسین حزنی بۆنەی گواستنەوەی چاپخانەی زاری كرمانجی لە رەواندزەوە بۆ هەولێرو دامەزراندنی یەكەمین چاپخانە لەم شارەدا بە هەل زانیوە، بۆ ئەوەی بەرهەمێكی وێژەی ومێژووی، كە رووداوەكەی پێوەندی بەو خاكەوە هەبووە پێشكێش بە دانیشتووانی هەولێر بكات و لە باسی (یەزدان تەوخت شەنگێكی پاكیزەی دلبەری

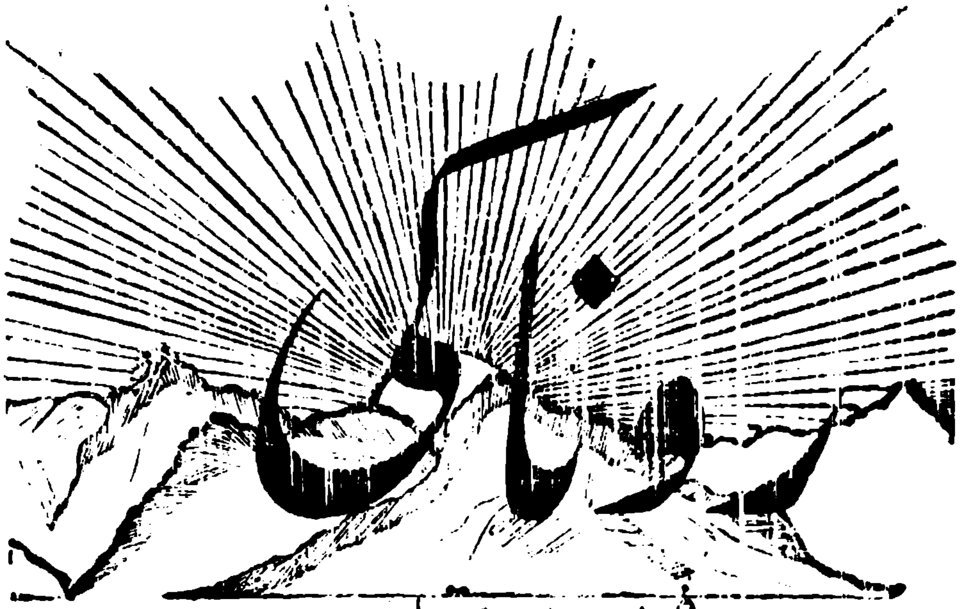

فهرست

لاپەرە		
	روناکی	دلسوزیکی نزیك
١	مجلة ی روناکی و	
٢	مطبعة ي زارکرمانجی	(ر)
٣	روناکی	اومەجی
٥	اقتصادیاتي نیشتماني کورد	حسین حزني
٧	اجتماعیات کومله ي	حسین حزني
١٠	مشکلاتي بي ایشی	محامی شیت مصطفی
	بەرزی وناو	
١١	له قاي اوروپادا	
	دولتیکی اسلام	ك ح
١٢	بەرزي وناو	
١٥	بزرکردنی دلتیالی	
١٦	غزلی عبد الله بك مصباح — ئەدەب	

موصل له چاپخانه ی موصل حدیثه چاپ کرا

٢٤ تشرین یکم م ١٩٣٥

هەولێری)دا وتوویەتی: -

[کتێبی- یەزدان دوخت الشریفة الاربیلیة - تألیفی استاذ فاضل مێژوونووسی بە ناوبانگ قس سلیمان صایغ موصلی، کە سالی 1934 لە چاپ دراوە کەوتە بەر چاومان سەربهوردی اجتماعی و ملی ئەو شریفە هەولێریەمان بە کورتی نوسیوە، چونکو ئەمە یەکەمین مجلەیەو یەکەمین مطبعەیە لە وطنی ئەو شەنگە و شوخە هەولیریەدا چاپ و بە کاربراوە، ویستم بە ناوی و رەوشت و رەگەزی ئەو نازەنینە هەولێریە چەند دیریك تقدیم بە خوێندەوارانی محترم بکەم و لە شکلی روایەتێکی کورت دا بیخەمە بەرچاوان..].

لە سەر بەرگی دەرەوەی هەر یازدە ژمارەدا دیمەنی رۆژێك، کە تیشکەکانی دەدرەوشێنەوەو رووناکی دەبەخشن کێشراوە، لەسەر دیمەنەکە نێوی گۆڤارەکە (رووناکی) نووسراوە، هەر لە سەر بەرگی دەرەوەی فهرستی بابەتە بلاوکراوەکان و لاپەرەکانیان تۆمار کراوە، کە هیچی لە 12و13 بابەتی جۆراو جۆر کەمتر نەبوون. رەنگی بەرگی هەموو ژمارەکان سەوز ویا نارنجی بوون.

لە ژمارە (1 - 6) لە ژێر پێرست دا شوێن و کاتی لە چاپدانی گۆڤارەکە بلاوکراوەتەوە، بەلام هەمان کلیشەش لە دێری یەکەمی لاپەرەی یەکەم دا دووپات بۆتەوە. بەرپەری ناوەوەی بەرگی یەکەم لە هەموو ژمارەکانیدا هیچی لێ نەنووسراوە، بەلام بەرگی دووەمی دەرەوەی دروشمی هەمیشەیی رووناکی تێدا چاپکراوە کە برێتیە لەمانەی خوارەوە: -

رووناکی رەوشت و دەستورێکی بەرزی هەیە رابردوو ئێستە بە ناسین دەدا بە رەهبەرێکی باش.

رووناکی بە دلێکی خاوێن بۆ یەکێتی عراق تێ دەکۆشێ.

رووناکی ئەدەبیات و زانستی کورد کۆدەکاتەوە.

رووناکی بیرەوەری بۆ کورد دەکات.

رووناکی رەوشت و خوی کورد تازە دەکاتەوە

رووناکی ناوی ناودارانی کورد بەخیودەکا

رووناکی گۆڤارێکە لە ژمارەکانیدا دیوانی ئێستەو رابردووو فەرهەنگ و شێوەی کوردو زانستی اجتماعیات نەشردەکا.

بەلام بەرپەری ناوەوەی بەرگی دووەمی لە ژمارە 1 - 5 هیچی تێدا چاپ نەکراوە، لە ژمارە (6 - 11) تکایەکی هەڤالانەو دۆستانەی تێدا پەخش کراوە، بۆ ئەو کەسانەی لاپەرەی گۆڤارەکە بە ووتار بەرز دەکەنەوە کەوا ووتارەکانیان تەنیا زانستیو وێژەیی وکۆمەلایەتی بێت.

بەشی سەرەوەی لاپەرەی یەکەمی هەموو ژمارەکانی گۆڤارەکە بۆ ناساندنی تەرخان کراوەو کراوەتە سێ خانە، لە خانەی یەکەم دا ئەمە نوسراوە: -

[مدیری مسؤول - محامی - شیت مصطفی

بۆ هەموو چتێك مخابەرە بە ناوی هەولێر ئیدارەخانەی رووناکی

هەر نسخەیەك بە دە فلسە.].

لە خانەی نێوەراست دا نێوی گۆڤارەکە (رووناکی): نووسراوەو لە ژێرەوەشی بەم جۆرە پێناسەکراوە: -

[کوارێکی هەفتەی علمی اجتماعی ادبی کوردیە]

لە خانەی سێیەم دا.

چۆنیەتی هاوبەشیو کرێی ئیعلانات روون کراوەتەوە.

هەر ژمارەیەی شازدە لاپەرەی قەوارەی لاپەرەکانی سێ ستوونی بووە، کە هەر ستوونەی پێنج (سم)ە، هیچ مونتیف و وێنەی تێدا نیيە، هەتا نێونیشانی ووتارەکانیش هەر بە پیتی گەورەی چاپ لێدراون.

گۆڤاری رووناکی لە هێندێك ژمارەیدا هەفتانە بووە وەکو (1و2و3و8و9) ویا لە نێوان دوو هەفتەو سێ هەفتەدا دەرچووە وەکو ژمارە (4و5و 6و10 و11)، تەنیا ژمارە (7) زۆری خایاندووە، ئەویش لەبەر گواستنەوەی چاپخانەکە لە رەواندزەوە بۆ هەولێر بووە.

بابەتەکانی بڵاوبووی گۆڤارەکە: ـ

میژوویی، کۆمەڵایەتی، ئابووری، زمانەوانی، زانستی لەگەڵ گۆشەی ئەدەبیات و هۆنراوەی بڵاونەکراوەی شاعیران وبە سەرهاتیان، وەك ئەحمەدی خانی، مەلا عبدالرحیم مەولەوی‌و عەلی بەردەشانی، جمیل صدقی زەهاوی‌و هی تی هەروا باسی جۆراو جۆری رۆشنبیری دی وەك باسی چاپ و فرۆکەو کەشتی کراوە.

ئەو نووسەرانەی هاوبەشی نووسینی ئەم یازدە ژمارەیان کردووە، بە شێوەیەکی سەرەکی مامۆستا حسین حزنی نەمر، کە لە ژمارەکانی سەرەتای‌دا دوو لەسێی بەشی بابەتەکان خۆی نووسیویەتی، جا نووسەرانی دی هاوکاریان لەگەڵ دا کردووە، لەوانە محمد علی کوردی نەمر، شیت مصطفی، محمود فهمی، محمد جمیل رۆژبەیانی، کانی، گیوموکریانی، سعید ناکام، رەشۆ، اسماعیل حەقی، یونس مصطفی ویونس (دڵدار)، جمال احمدو هەوری وفؤاد وهی دی.

باوەکو تەمەنی گۆڤاری رووناکی لە بواری رۆژنامەگەری‌دا هەر هەشت مانگێك بووەو کورت بووە، بەڵام وەکو دەبینن کێشەیەکی زۆری باس کردووەو نووسەرێکی باشیشی لە خۆی کۆکردۆتەوە، چونکە ئاوێنەی راستەقینەی، ئەوان بووە، خواست و ئارەزووو هیڤی ئەوانی دەربریوە دروشمی خزمەت کردنی ووشەی پیرۆزی کوردی بووە، هۆی ئاوابوونی ئەم ئەستێرەیەش لە ئاسمانی رۆژنامەگەریماندا هەروەکو لە مامۆستا گیوو هێندێك شارەزایانی ئەوسام بیستووە، داواکردنی گۆڤارەکە بوو، بۆ پەیدا کردنی ئاو بۆ شاری هەولێر، بەڵام لەم رۆژنەدا لە مامۆستا مستەفا نەریمانم بیست، کەوا لەو کاتەدا مامۆستا شیت مصطفی، کە (مدیری مسؤول)ی بووە، کراوە بە حاکم و لە هەولێر دوورکەوتۆتەوە.

من لەو باوەرەم ئەگەر هۆیەکەی ئەمە بووبێت، ئەوە کردنی مامۆستا شیت بە حاکم هەر بۆ مەبەستی داخستنی گۆڤارەکە بووە، چونکە هەر لە سەرەتاوە بەر لە دایك بوونی ئەم گۆڤارەدا مامۆستا حسین حزنی زۆری هەوڵ داوە ئیجازەی دەرهێنانی گۆڤارێکی دی بدەنێ لە برێتی گۆڤاری زاری کرمانجی، بەڵام بە هیچ جۆر هەوڵەکانی سەری نەگرتووە، بۆیە مامۆستا (شیت)ی رازی‌کردووە، بەوەی ئەو ئیجازەکە وەربگرێت و لێ‌پرسراوێکەی هەر بە ناو بە ناوی ئەووە بێت و هەموو ئەرك و هەڵ ـ سوورانـدنەکەش بە ئەستۆی (حزنی) یەوە بێت، بەم جۆرە ئاواتەکەی حزنی هاتە دی، بەڵام زۆری نەخایاندوو خۆشی لە هەولێر دوورخرایەوەو بە دەست بە سەری هێنرایە بەغداو هەر لە بەغدادا دوا ماڵ ئاوایی لە جیهانی رۆشن کرد.

گۆڤاری (رووناکی) وەکو هەر گۆڤارو رۆژنامەیەکی کوردی لە لایەن رۆژنامە نووسانەوە بایەخی دراوەتێ‌و هێندێك جار لە چەند لایەنێکەوە باسی‌کراوە.

بۆ وێنە کاك عبدالجبار محمد جەباری لە (مێژووی رۆژمامەگەری کوردی)دا[2] بە کورتی باسی کات و شوێنی دەرچوونی گۆڤارەکە دەکات و لە کۆتایی‌دا دەڵێت: ـ

[. . گۆڤارەکە باسی مێژوو، کۆمەڵایەتی‌و ئەدەبیات و سەرگوسشتەی شاعیران و ئافرەتانی کوردی ئەکردوە هەر وەها گۆشەی زانیاری دەرون و هەوال و باسی ناوخۆو دەرەوەی فەرامۆش نەکردبووە مامۆستا جەمیل رۆژبەیانی‌و حسین حزنی موکریانی بە هەموو جۆرێك نوسراو ووتاریان تێدا بڵاوئەکردەوە، گەشەیان دابووە گۆڤارەکە، ل ـ 90 ـ 91).

کاك جەمال خەزنەداریش لە نێو بەرهەمی (رابەری رۆژنامەگەری کوردی)دا[3] بەم چەند دێرانەی خوارەوەو یادی ئەم گۆڤارەی کردۆتەوەو دەڵێت: ـ

[روناکی ـ گۆڤارێکی هەفتەیی عیلمی واجتماعی‌و ئەدەبی بووە، لە شاری هەولێر دەرچووە، خاوەن سەر نووسەرو بەرپرسیاری پارێزەر شیت مستەفابووە، ژمارە یەکی لە رۆژی پێنج شەممە 24ی تشرینی یەکەمی ساڵی

1935 دەرچــووە، دوا ژمــارەی لە رۆژی 16ی مایســی ساڵی 1936 دەرچووەو پەکی کەوتووە.

ئەوەی پێویستە بووترێ ئەوەیە، کە لە ڕاستیدا حوسێن حوزنی موکریانی ئەم گۆڤارەی دەردەکردو بەڕێوەی دەبرد، لاپەرە 37].

دەنگ دانەوەی بڵاوبوونەوەی گۆڤاری ڕووناکی لە نێو رۆشنبیرانی کورددا

لەبەر ئەوەی لە ساڵانی سیدا، بەرهەمی رۆژنامەگەری کوردی، لەچاو ساڵانی بیستدا لە ڕووی ژمارەوە کەم بووە، بە تایبەتی لەو کاتەی، کە گۆڤاری ڕووناکی تێدا بڵاوبۆتەوە، هەر تاکە رۆژنامەیەکی کوردی هەبووە، کە بە بەردەوامی پەخش دەبووە، ئەویش رۆژنامەی ژیان بوو (1926 ـ 1938)، بۆیە دەرچوونی گۆڤاری ڕووناکی لە نێو رۆشنبیرانی کورددا دەنگی داوەتەوەو لە نێو بەرهەمەکانیان دا چ هۆنراوە بوو بێ و چ پەخشان هەستی خۆشی خۆیان دەربڕیوە، بۆ وێنە دڵداری نەمر بە بۆنەی بڵاوبوونەوەی گۆڤاری ڕووناکی هۆنراوەیەکی نایابی هۆنیوەتەوەو لە ژمارە دووی لاپەرە دوازدەیدا بڵاوکراوەتەوەو وتوویەتی: ـ

ڕووناکی ناوت چەندە لام خۆشە
عالەم بە سایەت ژیرو بە هۆشە
وا زوڵمەت ڕۆیی دەرهات ڕووناکی
بە عیلم و فەن و ڕووخساری پاکی
بە سایەی ڕووناکی هەڵستاین لە خەو
بە ڕێمان پێخست نەحسی شومی شەو
مژدە بێ وەتەن خاکت ڕووناك بوو
بە سایەی شەوقت لاوت چالاك بوو
ڕەشی شەو ڕۆیی لەسەر کێوانت
ڕووناکی جێی گرت لە ڕووی جوانت

ئومێد پەیدا بوو، بڵاوبێتن فەن
بنوێنین خزمەت گوزاری وەتەن
مللەت! ڕووناکی مایەی ژیانە
نەوبەی چالاکی لاوی جەوانە
ئەوجا سەیرکەن هونەری قەلەم
تاکو بەرزکەن عیراق و عەلەم
خودا! ڕووناکی دوورکەی لە شقاق
شعلە بەخشیکەی لە خاکی عراق
هەولێر: ی، دڵدار

ژمارە (2)، لاپەرە (12)

هەر سەبارەت بە دەرچوونی ڕووناکی رۆشنبیرێکی دی لە ژێر نازنێوی (ڕزگاربوو)دا بەرهەمێکی بە پەخشان، لە ژمارە (3)ی لاپەرە (8و9)دا بڵاوکردۆتەوەو لەم ووتارەیدا کە بە نێوی (بە ڕووناکی سۆران ڕووناك بوو)، ، ووشەی وا واتادارو ئاگریناوی بە کار دێنێت، بەڵگەی تینوێتی لاوی کورد بۆ رۆژنامەیەك، گۆڤارێك وەیا هەر پەخش نامەیەئی کوردی دەدات و و لە سەرەتادا دەڵێت: ـ

[لە مێژەوە بوو، باسی دەرکەوتنی گۆڤارێکم بیستبوو، لە ناوچەی لیوای هەولێر بە ناوی (روناکی)و لە زووەکەوە بوو چاوەڕێی هەڵاتنی ئەو گۆڤارەم ئەکرد، کە وولاتەکەم پێ روناك بێت و مێشکم پێ رون بێت.

سوپاس بۆ خودا وا ئەو گەلاوێژە هەڵات و برینێك لە برینەکانم سارێژ بوو و گوڵی هیوام گەشایەوە..].

(رزگاربوو) هەر لەم ووتارەیدا هانی رۆشنبیرانی کورد دەدات، بۆ ئەوەی پشتگیری ئەو گۆڤارە بکەن و بە بەرهەمی بیریان دەوڵەمەندی بکەن و بە هەموو هۆیەك دەستیبگرن و یارمەتی بدەن و دەڵێت: ـ

[.. ئەم گۆڤارە بۆ کێ دەرئەچێ؟ بۆ هەمــوو کورد

مـن و کوردی زان. بەڵێ ئەم گۆڤـارە راستـەو راست بۆ نەوێ دەرئەچێت و بۆ خزمەت و پێش خستنی ئەوانە..

نیتـر لەمـەولا ئەوانـەی، کە خۆیـان بە کورد خواهـ دەنێن و بە وەتەنی ئەژمێرن، بێت و خزمەتی ئەم گۆڤارە ەکـەن، ئیتـر لای عالـەم مەعلوم ئەبێ، کە هیچن و بۆ حزمەتی ئەم خاك و مللەتە نین..].

وا دیارە ئەم ووتارەی (رزگاربوو) کاریگەر بووەو بابەتانە مە کێشـەیـە دواوە، بۆیـە دەنگێـك لە بەغـداوە بە هاواری هـتـووەو پشتگیـری داواکـارییە رەواکەی‌کردووە، ئەم دەنگە ەنگی دلێـری محـەمـەد عەلی کوردی بووەو[4] لە لاپەرەی ۆیەم و دەیەمی ژمارە پێنج دا ووتویەتی: -

[ژمارەی سێیەم لە مجلەی روناکی چاوپێ‌کەوت، دیتم پڕە لە مەقالەی تاریخی‌و ئەدەبی‌و ئیجتماعی، ئینجا ئەبێ زۆر تەشـەکـوری مودیـرو موحـەریرەکانی بکرێت لەبەر ئەم خزمەتە چاکە، کە بۆ هاوزمانی خۆیان کردویانە.

لە لاپـەرەی هەشتـەم و نۆیـەم، مەقـالـەیەك نوسرابوو، خاوەنەکەی سوپاسی رووناکی ئەکات، و غیرەتی نیشتمانی کورد ئەبـزوێنی بۆ ئەمـە بە ماڵ و دڵ یاریـدەی رونـاکی بدەن، هەتا گەورە بێت.

ئەزانم قسـەکـەی حەقـە، بۆیە منیش تصدیقی ئەکەم و ئەم چەند ووشەیە بۆ هاوزمان و هاو وولاتی خۆم ئەنێرم، هەتا - روناکیان - لە بیر نەچێتەوە..].

دیسـانـەوە لە بەغـداوە (هـەوری) هۆنـراوەیـەك بە نێوی (شەماڵ) بۆ کارگێرانی گۆڤاری رووناکی دەنێریت و تکای لێ‌دەکـات بەرەو بارەگـەی پیـرۆزی روونـاکی هەڵ بکات و نامـەکـەی بگـەیەنێتە نووسەرانی‌و بەم جۆرە دەخیلی دەبێ‌و دەڵێت: -

شەماڵ دەخیلتم وەك شێری دلێر
راپەڕەو بچۆ بۆ شاری هەولێر
مەترسەو برۆ زۆر بە چالاکی
رێگە ون ناکەیت تیشکی (روناکی)
ئەدرەوشێتەوە لە نزیك لە دوور
رووناکە وەك رۆژ هەتا شارەزوور
کاتێ گەیشتیە (کۆنە شارمان)
روناکی روونی نیشتمانمان

★ ★ ★

کە دیتت گەنجێ لە تەك پیریکا
دانیشتبوون هەریەك، بوو لە بیرێکا
خۆیانن دەخیل وەك گەدا سەد جار
داوێنیان بگرەو جا بڵێ بە زار
(هەوری) ئەی‌ناڵان وێنەی کەبوتەر
زوخاو نۆشی بو سیپالی لەبەر
کاتێ گەیشتیە گوڤار رووناکی
خاڵی بوو لە غەم دڵەی غەمناکی
تکاوا ئەکا لە یەزدانی پاك
گەش بێ، تا مردن وەك رۆژی روناك

ژمارە (8)، لاپەرە (6)

هەروا رۆژنـامـەی (ژیـان)یش خۆشی خۆی بەرامبەر بە دەرچـوونـی گۆڤـاری (روونـاکـی) بەم جۆرەی خوارەوە دەردەبرێت: -

[چـاوەروانـی رونـاکـی) بوین خوا بیـهێـلی چاوی رون کردینەوە لە ژیان دا نوسی‌بومان کە شەوێکی بەهار لە هەلـەبجـە دوو بولبـول بەرابـەری یەکـدی دەیان خوێند من ئاواتی دوو رۆژنـامـەم لێ‌خـواستن وا رونـاکیمـان دانـا بەو بولبولە کە لە هەولێرەوە رووبەرووی ژیان بخوێنی بەلام لە پەردەی مللی‌و کوردی‌دا واز لە شکسپیرو لیرچ و هارتمان و وایسباخ بێنێ چاری دروست لە چاپدانی بکا چونکو ئەوی سەرپەرشتی دەکا دەزانین هیندە بە هونەرە دەتوانی صنعتی چاپ ایجـاد بکـا کەوابی بوچ غلط طبعی ببێ. ژمـارە 46(، ل - 5].

زمانی کوردی لە گۆڤاری ڕووناکیدا

بڵاوبوونەوەی بەرپەرێکی چاپ کراوی کوردی، خزمەتی زمانەکە دەکات، جا ئەگەر گۆڤارێك بێت و پەنجا ساڵ لەمەوبەر پەخش کرابێت، ئەوا دەورێکی گەلێك باڵای لە پێش خستن و پەرەسەندن و پێشکەوتنی زمانەکەمانی دیوە، چونکە بە هۆیەوە بابەتی جۆراو جۆر بە کوردی نوسراوەو مێشکی لاوانی پێ زاخاو دراوەو لەگەڵ ئەوەش دا هەر لەسەر لاپەرەی ئەم گۆڤارەدا نووسەران خۆیان هانی یەکتریان داوە، بۆ ئەوەی بە زمانی کوردی بابەتی هەمەرەنگ بنوسن، وەنەبێت ئەم گۆڤارە هەر بۆ ئەو کەسانە بووبێت، کە لە کۆنەوە بە زمانی کوردی نووسیویانەو بەڵکو هانی خوێندکارانی داوە بۆ ئەوەی ئەوانیش بە زمانی کوردی بەرهەمی بیریان بڵاوبکەنەوەو بۆیە دەبینین لە ژمارە (9)و (10)دا لاپەرەیەك بە ناوی (لاپەرەی قوتابی) تەرخان کراوە وبە شێوەیەکی سەرەکی یونس مصطفى بە بەرهەمی بەپێزی خۆی پڕیکردۆتەوە.

لەگەڵ ئەوانەش دا هەر چ چاپەمەنێك، کە بە زمانی کوردی لەو کاتەدا بڵاوبۆتەوە، لە ژێر ناوی (مطبوعاتی تازە)دا بە خوێنەران ناساندراوە، بۆ وێنە لە ژمارە (2)دا باسی سێ کتێبی تازە چاپکراو کراوە، کە (میرانی سۆرانی حسین حزنی و بەرهەمێکی قوتابخانەی شاکر فتاح و ئەلف و بێی سعید فهیم)، [5] و لە ژمارە حەوت دا باسی کتێبی حسابی پۆلی پێنجەم و شەشەمی سەرەتایی دەکات، کە لە لایەن مامۆستا ڕەفیق حلمی نەمرەوە داندراوە کتێبی چل فەرمودەی پێغەمبەر، کە لە لایەن مەلا محەمەدی ئزلچی چاپکراوە.

گۆڤاری (ڕووناکی) بابەتی زانستی زمانەوانیشی پەخش کردووە، کە سەبارەت بە زمانانی گێتی (عالم)دا بووەو ئەو زمانانەی سەر بە کامە خێزانن ڕوونی کردۆتەوەو تیشکێکیشی خستۆتە سەر زمانی کوردی.

لەپاڵ ئەوانەش دا گۆڤاری (ڕووناکی) هەوڵیداوە بابەتی وەرگێراویش بە زمانێکی کوردی پاراو پەخش بکات، وەك ووتاری (ناپلیۆنی ڕەش) لە ژمارە (4)داو ئاگر پەرست لە ژمارە (5)و (6)داو یەزدان دوخت لە ژمارە (7)ەوە تا (11).

ڕێنووسی گۆڤارەکە هەروەکو ڕێنووسی چاپەمەنی ساڵانی بیستە، ڕاستە گۆڕان بە سەر شێوەی نوسینی هێندێك دەنگی وەك (پ، چـ، ژ، ڤ وگ)ی دا هاتووەو لە ساڵانی سیدا بایەخ، بە سەرو ژێرو بۆر دراوە، بەڵام هێژ چارەسەری ئۆو یێ کراوەو کورت و درێژنەکراوە (ل)و (ر)یی سووك وگران هەروەکو یەك نووسراون، ئەمەش چەند دێریك لە بەرهەمی چاپکراوی گۆڤارەکە: -

مطبوعات تازەی کوردی

[لە لاین جنابی رفیق حلمی بگ مامۆستای مکتب متوسطە بغداوە کتێبیکی حساب لە سەر نفقەی خوی چاپ کردووە. بۆ شاگردانی ریزی پێنجەم وشەشەم گەلیك باس و سودمەندە اومید ئەکەین بە هەوس و خوشی زوو بیکرن تاکو یك دو تألیفاتی دیکەش بە دەستەوەیە زو بیخاتە چاپەوە. (ڕووناکی، ژمارە 7، لاپەرە 16].

بابەتەکانی بڵاوبووی گۆڤارەکە شەقڵ و تایبەتێتی زمانەکەمان لە نیو سەدە لەمەوبەر پێشان دەدەن، نووسەرانی بابەتەکان هەوڵیان داوە بە کوردیێکی سادەو ڕەوان بنوسن، بۆ ئەوەی خوێنەران تێیان بگەن، لەگەڵ ئەوەش دا چەند ژمارەیەکی ووشەی عەرەبی تێدا بەدی دەکرێت وەك [مطبوعات، اجتماعیات، اقتصادیات، ادبیات، اخلاق، کلمة، تاریخ، مستقبل، اعلان، تأثیر، وطن، تجدد وهی دی].

لە پاڵ ئەوەش دا هەوڵ دراوە ووشەی کۆنی کوردی و ووشەی تازە داڕێژراوی وەك (فرۆك) نیشتمان، پێرست، دێریك، مێژوو، زانست، شێوە، وێنەکێشان وهتد بە

ـێـهێندرێت.

ـە ژمارەکانی سەرەتای گۆڤارەکەدا (بۆزانین) اعلان بە ـمنی تورکیو عەرەبی بلاوکراوەتەوە، بەلام لە ژمارەکانی ـوی‌دا بە زمانی کوردیش پەخش کراوە.

ویژە لە گۆڤاری رووناکی‌دا

گۆڤاری (رووناکی) بایەخێکی زۆری بە هەموو لایەنی ویژە، لە چیرۆك، هۆنراوە، پەخشان، رۆمان داوە لە پاڵ ئەوانەش دا لە سەر لاپەرەی هێندێك ژمارەکانی‌دا ووتاری سەبارەت بە مێژ ووی ئەدەبیاتی کوردی بلاوکردۆتەوە، هەروا هێندێك جار بە سەر هات و لێکدانەوەی ژیانی شاعیرو ئەدیبانی کوردی، وەك عەلی بەردەشانی، مەلا عبدالرحیم مەولەوی‌و عبدالله بەگ مصباح الدیوان (ئەدەب) ئەحمەدی خانی وهی دی. بلاوکردۆتەوە.

ژمارەی ئەو چیرۆکە کورتانەی لەم (11)یازدە ژمارەیەی گۆڤارەکەدا بلاوبونەتەوە، کە من، بیری سەرەکییان رووداوو بە سەرهاتی کەلەپوورین، بەلام لە شێوەی چیرۆکێکی هونەری‌دا داڕێژراون، لە پاڵ چیرۆکیش دا پارچە پەخشانی هونەری ناسك بلاوکراونەتەوە.

لە ژمارە (7و9و11)ی گۆڤاری رووناکی‌دا لە لایەن محەمەد عەلی کوردی نەمرەوە بەشێك لە رۆمانی (نازدار) ویا (ژنی کورد لە لادێ)دا[6] بلاوکراوەتەوە، مامۆستای ناوبراو لە ژێر ناونیشانی‌دا نووسیویەتی (رۆمانێکی کوردییە لە (100) لاپەرە نووسراوە).

نووسەر رۆمانەکەی کردۆتە چەند بەشێك، بەشی یەکەمیان چووار وێنەی بۆ کێشاوە.

1 ـ (مەنزەرەی لادێ هندێ جار)

2 ـ (شەو رابواردن) (شەوچەلە).

3 ـ زۆرەبانی).

4 ـ رۆژێ لە بەهار، بەلام بەشی دووەمی هەر یەك وێنەی لێ بلاوکراوەتەوە ئەویش (شەرو تالانە)و بە بەرنەچوونی گۆڤارەکە، رۆمانەکە هەروا تا ئەمرۆ بە نیوەچلی ماوەتەوە.

محمد علی کوردی لەپێشەکی رۆمانەکەی‌دا دیمەنێکی دڵگیری دێیەکەمان بۆ دەکێشیت، کە ژمارەی ماڵەکانی نێزیکەی سی ـ چل ماڵ دەبێت، هەروا تابلۆیەکی نەخشینی لادێیەکان لە کاتی پێشوازی کردنی مێگەڵە مەریان و مەر دۆشین لە دەمی ئێواران دا بۆ دەنوێنێت.

پاڵەوانی چیرۆکەکە نازداری کچی میرزەینەدینی ئاغای دێیەکە، گەنج و لاوانی دێیەکە شەوان نەدەچوونە دیوەخانە، بەڵکو خۆیان لە نێو خۆیان دا کۆ دەبوونەوەو بە یاری‌کردن و پێکەنین شەویان دەبردە سەرو کچ و کورانی لادێ وایان کرد دینۆو نازدار زۆرانبازێ بکەن و لە ئەنجام دا نازدار بە فێڵێك سەرکەوت و بۆ ئەوەی ببێتە میری لاوان، لەگەڵ ئەوانەش دا دیمەنی دی لادێ دەکێشێت و لەوانە چوونە دەشت و دەرو دەڵێت: ـ

[. . سبەینێ پێش رۆژهەلاتی دیتمان ـ دینۆ ـ میری لاوان بە ناو گوندی‌دا دەگەرێ‌و یەك بە یەك کورو کچان بە ناوی خۆیان بانگە ئەکات. حەموومان لە یەك جێگە کۆبووینەوەو گەیشتینە (30) کەس، هەرە بچووکمان عومری لە (12) سالی کەمتر نەبوو، بەلام کەسی بە ژن و ماڵمان تێدا نەبوو، یەکسەر حەموومان رۆیشتین بۆ (دۆڵی ژیان) وەکو شەو قەرارمان دابوو.

هەر کەسە نیو رۆژی خۆی: دوو نانی گەنمی تەندووری لەگەڵ نەختێ رۆنی‌کەرە، یان نەختێ پەنیری زستان پیچاوە، خستیە ناو (تورەکەی) ملان.

لەو دەرودەشتە بلاوبوینەوە دەستمان کرد بە کنگر هەڵ کەندن، دوساعتی پی‌نەچوو حەموومان تورەکەمان پرکرد، وەختی رۆژ لە چاوی چەپ لای‌دا بۆ چاوی راست. حەموومان لە دەشتێکی سەوزو شینی ئاوداردا، لە سەر سەرچاوەی ئاوێکی سپی بۆ نیوەرۆژ خواردن کۆ

بووینەوە..].

ئەلبەت ئەم دیمەنە هێورو هێمنەی لادێکە، هەروا بەردەوام نەبووە، چونکە خەسرەو خانی ئاغای دێیەکی نێزیکیان هاتبوو دەوروبەری گوندەکەیان و خەریکی پەلاماردان و تالان کردنیان بوو، بەلام دانیشتوانی دێ بە ژن و پیاوەوە هەموو لە زینەدینی ئاغای خۆیان کۆبوونەوەو توانیان خەسرەوخان بەزێنن.

ئەوەی لەم بەشە بلاوکراوەی ئەم رۆمانەدا سەرنج راکێشە، پالەوان هەر ئاغاو ئاغاژن و کچی ئاغان، بە دەگمەن باسی لادێیەکان دەکرێت و رۆلی هەرە گەورە هەر بەوان دراوە، بەلام مسکین و هەژار ورەنجدەر ئەوەندە بایەخی نەدراوەتی و دەوری پالەوانی ئەوتۆشیان پێ نەسپێردراوە دوور نییە لەو بەشەی، کە هێشتا چاپی نەدیوە دەوری بە جووتیارانیش دابێت.

گۆڤاری (رووناکی) هەولی داوە، ئەو پارچە هۆنراوانە بلاوبکاتەوە، کەتا ئەوسا چاپ نەکراون، بۆ وێنە لە ژمارە (11)دا لە لاپەرە (6)دا لە پێشەکی پارچە هۆنراوەیەکی حاجی قادری کۆیی دا ئەم چەند دێرانە تۆمارکراون: -

[حاجی قادر لە دەوری جەوانیدا شعری عاشقانەی زۆر گوتووە، ئەو شیعرانە، کە لە دیوانە چاپ کراوەکەی دا نیە، ئەمەیە لەم گوارەدا دیوان بە دیوان پەرتی دەکەین و ئەمە غەزەلێکی خۆش و شیرین و پڕ مەعنایەتی: -

سەبارەت بە عەلی بەردەشانیش لە ژمارە (8)دا نووسیویەتی: -

[عەلی هەر دێریك و سەر بهوردێکی گەورەکانی کوردی بیستبێتوو زانی بیتەوە، بە شیعر هەلی بەستووە، بەلام هەرچەند نەش نوسرابێتەوە لە زبانان دا بەخێوکراووو لە مەجلسان دا بە دەنگ و ئاوازە خوانی بێژراوە].

بایەخ دانی گۆڤاری (رووناکی) بە بەسەر هات و هۆنراوەی مەلا عبدالرحیم (مەولەوی) بۆتە هۆی سەخلەتی و نیگەرانی پیرەمێردی نەمر، چونکە پیرەمێرد ماوەی سێ سالێك بووە خەریکی ساخ کردنەوەی هۆنراوەو بە سەرهاتی مەولەوی بووەو حەزی نەکردووە یەکێکی دیش خۆی پێوە خەریك بکات. مامۆستای نێوبراو ئەم هەلوێستەی لە سەر ووتاری رۆژنامەی ژیانی (25)ی نەیسانی سالی 1936ی ژمارە (476)دا بلاوکردۆتەوە، بە نێوی (بۆ جەنابی حسین خوزنی ئەفەندی مکریانی محترم]و دەلێت: -

[لە ژمارە (7)ی رووناکیدا (سەربەهوورد)ی مەولەوی و چەند شعرێکی ئەوتان نوسیوەو دەفەرموون دیوانی مەولەوی ئامادەی طبع کردنە.

جارێ با ئەمەتان لە پێشەوە پێدا رابگەیەنم، کە بەندە سێ سالە خەریکی دیوانی مەولەویم، کە تێیبگەم.

ئینجا لە چاپی بدەم بە سێ سال. ئینجا روحی مەولەویم بۆ کەشف بوو لەگەل ئەمەیش دا، کە بە زبانی هەورامی شعرم هەیە.

دووەم بە دەستوورو ئارەزووی سەید محەمەدی نەوەی مەولەوی، دیوانی مەولەویم بەشی زۆری چاپ کردووەو دەفەرمویش بلاوکراوەتەوە زۆریشی لێ فرۆشراوە راوەستاوم بە سەر یەکەوە بلاوی بکەمەوە.

سەیەم: - جەنابتان شارەزای (مێژوو - چیرۆکن) مەولەوی شاعیرە، ئەو چەند دێرەی، کە بۆ سەر بە هوردی مەولەویتان نوسیوە هەونییە، تەرجەمەی حالی مەولەوی کە لە کورەزاکەیم وەرگرتووەو نەشرم کردووە، ئەمەی تیا نییە...

هەروا مامۆستا پیرەمێرد بەردەوام دەبێت و لە کۆتاییدا دەلێت: -

.... بەلام رەنجی زۆرم لەگەل مەولەوی داوە ورووحی مەولەوی لە ژیان شادە، ئەو شێوەیە هەر بۆ ژیان رێدەکەوێ، هەموو شێوەی موکریان وهەموو مێژوو سەربەهوردو چیرۆك و تاریخ بۆ جەنابتان].

مامۆستا حوزنیش لە ژمارە (11) لاپەرە (10)دا لە ژێری نێوی (راستەکەی)دا بەم جۆرە وەلامی مامۆستا

پیرەمێرد دەداتەوە: ـ

[استاذی فاضل، ئەدیبی عاقل، فەیلەسوفی گەورە، پیرەمێردی کامل، رەئیسی جەمعیەتی زانست و رەهبەری لاوان، خاوەند نان و خوان، هەم شانی ماقول، بە عزەت و شان، تاقانەی سلێمانی، عالی زەمان، بە پشت و بەهێز، مدیری (ژیان) جەنابی حاجی توفیق بەگ.
ویستم بەم دو کەلیمەیە دڵ رەنجی خومتان عەرزکەم: ـ

[... ئێمە بە ناشوکر بێ هێشتا نەبوونەتە خاوەند مطبعەو رۆژنامەیەك، کە وەکەمترین رۆژنامەو پسترین مطبعەی مللەتە بێ‌جێو رێگاکان بچێ. وبێنینە وجود، وهێشتا نەبوینەتە صاحبی لاپەرەیەك کە سودی تێدابێ. لەبەر نیفاق و خۆخۆریو نەکێشان و حەسودی، مطبعەکەی ئێوە هێشتا ئەو مطبعەیە کە مێجەرسۆن لە سلێمانی دایمەزراندوماوە. ومطبعەکەی منیش لەوە پتر، کە بە نووکی قەلەمی حەکاکی لە حەلەب رێکم خستبوو، هیچم لەسەر زیاد نەکردو وەهەر پەرێشان وبێ ئەسبابەو رووت و قوتەو بێ حروفات!

لەبەر یەکتر خستن و پاڵ پێکەوەنان و ئەزیەت دانی یەکتری نەپەرژاوینە سەر تالیفات و مطبوعاتێکی وا بەخیلی بە یەك ببەین و..].

مێژووی کورد لە گۆڤاری رووناکیدا

(رووناکی) هەر لە یەکەم ژمارەیەوە، بایەخێکی زۆری بە مێژووی کورد داوە، لەو رووانگەوەی، کە زانستی مێژوو زانستی هەموو زانستانە. ئەو بابەتە مێژووییەی بلاوکراوەتەو مێژووی کەسان وپاڵەوانان و میران نییە، بەڵکو مێژووی گەلەکەیە هەموو. بە شێوەیەکی سەرەکیش تیشك خراوەتە سەر مێژووی کۆنی کوردو بە ناوی (کۆمەڵەی نەژادو بنەچەکەی کورد) پەخش کراوە، ئەوەی شایەنی باسە لە خاکی کوردەواریدا هەر کۆمەڵێکی تێدا نیشتەجێ بوو بێت، تا رادەیەك هاوبەشی دروست بوونی نەتەوەی کوردی کردووەو لە سەردەمێکی مێژوویی‌دا دەوری کەلچەری خۆی تێدا بینیوە، بۆیە دەبینین لە باسی کاردا وەیا کاردو، خالدیو کیرتی وەیا کارتوایە یان کرتاوپە دەست بە مێژوونووسین کراوە، لەگەڵ ئەوەش دا رووناکی تیشکی خستۆتە سەرهەندێك رووداوانی مێژوویی سەردەمانی دیش، لەو ژمارانەی، کە باسی بابەتی مێژووی تێدا بەدی ناکرێت، بابەتی کۆمەلایەتی جۆراو جۆری پێویستی تێدا پەخش کراوە وەك (پێویستانی ئادەمیزاد چییە لە سەردەمانی دێرینەوە، تا ئەمرۆ) لەو، رووداوە گرنگە کۆمەلایەتیانەی، کە ئەوسا کێشەیەکی ئاشکراو دیار بووە، کێشەی رەوەندان بووە، لە ژمارە (9) لاپەرەی (1)ی‌دا ووتارێك سەبارەت بەو بابەتە بلاوکراوەتەوە بە ناوی (عشایری رەوەندی کورد اسکان بن چاکترە، یان بە رەوەندی (رحالە) بمێننەوە؟!] لە دوای روون کردنەوەی زۆر لایەنی خراپەی رەوەندایەتی بۆ رەوەندان و نیشتەجێ بووان خاوەن ووتار دەگاتە ئەو بریارەی، کە پێویستە رەوەندەکان نیشتەجێ بکرێن و دەڵێت: ـ

[بۆ مصلحت و منفعتی عامە اسکان کردنیان و لەو خاکانەی کە هی (میری)و خالین دامەزراندنیان زۆر بە کەلك تر دێتە بەرچاوان لەوە کەوا گەرمین وکوێستان بکەن. چونکو نەخۆیان لەو ژیانەو هات و چوونە خێر دەبینن و نە بوکەسیش بە کاردین و نەبو رۆژێك دەبنە مال و دەکەونە مەیدانی سەرکەوتن وبەرز بونەوەو مەدەنیەتدا هەروا بێ رێو جێ وبێ ملك و خاك و وطن گەران و سوراندنەوەیکی بی سودە جیکای ئەسفە..].

ئەوەی شایەنی باسە ئەو ووتارە مێژوویی‌و کۆمەلایەتیانەی بلاوکراونەتەوە، هەمووی لە لایەن مامۆستا حسین حزنی نەمرەوە نووسراون و بۆ نووسینەکانی سوودی لە دەیان سەرچاوەی خۆمانیو بێگانە وەرگرتووە، وەك

(لیرچ، مینورسکی، هەرتمان و نولدکەو وایسباخ و سەرجان مالکم وهی‌دی. . .

بایەخ دان بە منداڵ و بە لاوان

منــداڵ وەکــو خونچــە گوڵێکی کەژی بەهــارە، ئەگــەر باخەوانەکەی شارەزاو کارامە بوو، ئەوا چالاکانە ئاوی دەداو هەموو پێویستێکی بووژانەوەو گەشانەوەی بۆ ئامادە دەکات، ئەگــەر باخــەوانــەکــە خۆی بە تەنگــەوەی خۆی نەبوو، ئەوا خونچــە گوڵــەکــەی سیس دەبێت، هەر لەم بیــرکردنەوەیەوە رووناکی بایــەخی بە منــداڵ داوەو بابــەتی جۆراو جۆری سەبارەت بە منداڵ و بە لاوان بلاوکردۆتەوە.

ووتاری بلاوبووی نێوگۆڤارەکە، ئەوە دەسەلمێنێت، کەوا کێشەی نێو دایك و باوك لە خێزان دا، کە بنکەی کۆمەڵی لەســەر بنیــات نراوە کاریگــەرێکی زۆری بۆ سەر منــداڵ و لاوانی نێو خێزانەکە هەیە. رۆشنبیرێکی نیو سەدە لەمەوبەر بە نێوی (جەمشید) هۆنراوەیەکی نایابی سەبارەت بە باری ناهــەمــوارو ناکــۆکی نێــو خێزان و بایەخ نەدانیان بە منداڵی خســتــۆتــە رووو ژیــرانــە لە ژمــارە 3 ـ دا بە نێــوی (شینی منــداڵی) گلەیی خۆی ئاراستــەی دایــك و باوکان دەکات و دەڵێت: ـ

کوانێ قسەی خۆش، کوا گاڵتەو گەمە؟
کەی خوێندوتانەوە شعرێکی ئاودار؟
بۆ چیروکێك لام سەد لیرە کەمە
پەندی پێشینان، مەتەڵی ناودار
کوا دیاری‌و داهات، کوانێ خەڵاتت
سزای پێشەنگیم، لە امتحان دا
کەی هێشتت بابە (یاری)یەك بکەم؟
یان بچمە سەیران لەگەڵ دۆستاندا؟
دایکم لاسارو تۆش بە تورەیی
دەرو ژورتان پرکرد لە قیژە
دایکم نەزان و تۆش هەر پرو پووچ
لە گەڵتا نەکرد کاری جوامێری

هەر سەبــارەت بە منــداڵ گرنگتــرین باس دەربــارەی بارێــکی سەردەمــی منــداڵی خراوەتــە روو، کە ئەویش ترسنۆکی منداڵانەو قوتابییەك لە ژێر پیتی (ف. م.)دا لە ژمارە (6)دا باسێکی زۆر گرنگ و بە نرخی نووسیوە، تێیدا هۆی سەرەکــی ترســی منــداڵان بۆ دایــك و باوکــان دەگــەرێنێتــەوەو لەم پێنج خاڵانەدا کۆیانی‌کردۆتەوەو روونیان دەکاتــەوە، تاریکی، پزیشــك، مامــۆستــا، دێــوو درنــج و شەولەبانەو پۆلیس.

نووســەر سەرەتــای ووتــارەکــەی بەم جۆرە دەســت پێ‌دەکات: ـ

[ترسنۆکی لە کوێوە بۆ منداڵ دێت؟ ئاخوبەترسنۆکی لە دایکی بووە، ئەگەر بە ترسنۆکی لە دایکی نەبووە ئەی لە کوێ ئەم ترسنۆکییەی هێناوە؟ زۆر لە ترسنۆکی منال پیدا نابیت ئیلا لە نەتیجــەی ئەمــرو نەهی دایــك و باوکیــانــەوە نەبێت، کە ئەوانیش ئەو ئەمـــرو نەهیــانــە لەبــەر چاکێتی‌و مەنفەعەتی منالەکەیان نەبێ نایکەن، بەلام راستەو راست بە پێچەوانەی مەرامیان دێتە بەرهەم]، رووناکی، ژمارە 6، لاپەرە ـ 7.

لە پاڵ ئەوانەش دا گۆڤاری (رووناکی) پویتەی بە لاوان داوە، باوەکــو لە هێنــدیــك ژمارەی‌دا گۆشەیەکی بۆ قوتابیان تەرخان کردووە، لە هەمان کات دا لە ژێر نێوی دەستوری ئەخلاق بۆ نەوجەوانەکان ئامۆژگاری بۆ لاوانمان پێشکێش کردووە، ئامــۆژگــارێــکــان دەربــارەی جل و بەرگ و خوورەوشــت و خواردن و قســەکــردن و باری دەروونــی‌و چاکــەکــردن نرخی بەڵێن دان و هێنــانەدی‌و دوورکەوتنەوە لە فێــڵبــازی، خۆشــی‌و شادی‌و بی‌وەیی بۆ گشــت ویــستن و ئاگــاداربــوونــی ئەرك و رك و کیــنــە لە دژی کەســان

همێ نەگرتن و راست بوون بەرامبەر بە مرۆڤایەتی و وولات و حوێ و دایك و یاساو. . . (ژمارە 7).

داواكاریكانی رووناكی بۆ پێش خستنی. شاری هەولێر

پیشەو ئەركی هەرە گرنگی رۆژنامەگەری (راگەیاندنە)، هەر لەم روانگەوە، گۆڤاری (رووناكی) پێویستی و كەم و كورتی ئەو شارەی، كە تێیدا پەخش دەبووە، بە ئاگاداركردن و پەیتا پەیتا لێ دووان لێی، دەیخستە بەرچاوی لێپرسراوانی میری شاری هەولێر، یەكێك لەو بارانەی، كە دانیشتووانی شار لە دەستیان دەنالاند، نەبوونی ئاو بوو، ئەو ئاوەی سەرچاوەی ژیانە، هەر لەبەرگرنگی ئەم كێشەیە، لە سەر لاپەرەكانی گۆڤاری رووناكیدا بۆ چەند جارێك تەنگە و چەڵەمەی ئاو باسكراوە، بۆ وێنە لە ژمارە (2)ی لاپەرە (6)دا بە پێنووسی (ح. ح.) بە واتا حسین حزنی نەمر بەم جۆرە سەرنجی لێپرسراوان بۆ هەبوونی ئاو راكێشراوەو لە ژێر سەردێری (ئاوو كاریزی هەولێر)دا نووسیویەتی: -

(بەراستی لیواكەمان یعنی مەركەزی قەسەبەی هەولێر لەبەر بێ ئاوی جێگەی ترس و ئەندێشەو جێگەی ئەوە بوو لە بیر نەكرێ و هەموو دەمێك خەریكی بین، چونكو هەولێر تەنها كاریزێكی هەیە، كە بە كاریزی میری دەناسرێت، ئەو كاریزەش گەیشتووە ئەوە كە ئەهالی بترسن. . .

ئەمە هیچ شایانی حیرەت و تەعەجوب نییە، كە شارێكی وشكەدێم و بێ ئاوی خاوەند تەنها كاریزێك تینوو بمێنێت و لەبەر نەبوونی ئاو نیگەرانی بكێشێت، بەڵام جێگەی ئەسەف و حیرەتە باغچەی بەلەدیەی شارێكی خاوەند 16 كاریزی وكانی لە تینووان وشك بێ و ماڵەكانی نێو شار تەنگانی بێ ئاوی بكێشن و دارو درەختەكانیان گەڵاریزانی تێكەوێ و قرچ هەڵی و ووشك بێ).

وا دیارە ئەم بانگەوازەی مامۆستا خوزنی كاریگەری هەبووەو خواستی كۆمەڵگەی هەولێر خراوەتە بەرچاوی لێپرسراوان و بە هاواری تینوێتی دانیشتووان و ووشك هەڵگەرانی دارو درەختانەوە چوون، بۆیە لە ژمارە (8)ی لاپەرە (16)ی گۆڤاری (رووناكی)دا لە ژێر سەر دێری (چاڵاوی ئیرتیوازی لە هەولێر)دا دەنگوباسی هەڵكەندنی چەند بیریكی ئیرتیوازی بەرچاو دەكەوێت، كە كۆمەڵێك لە ئەندازیاران و خاك ناسان سەرپەرشتی دەكەن و هەواڵەكەش بەم جۆرە بلاوكراوەتەوە: -

(ئەمە چەندێكە مهندسی بە تایبەتی خاك ناس، لە لایەن ئەشغالەوە ناردراوەتە هەولێر لە شەرقی شمالی قەلای هەولێر چالاوێكی سەدو سی فوت قوولی هەڵقەندووەو گەیشتۆتە ئاوێكی باش. .

وەنەبێت گۆڤاری (رووناكی) هەر گلەیی و گازاندەو داواكاری كەم و كورتی و نەبوونی شاری هەولێری لە سەر لاپەرەكانی خستبێتە روو، بەڵكو پلە بەپلە ئاگاداری ئەو كارانە بووە، كە بۆ پێش خستنی شارەكە هەوڵی بۆ دراوە، وەیا جێ بە جێ كراوەو بە چەند ووشەیەكی شایستە ستایش كراوە، بۆ وێنە باسی دەوری دایرەی (اشغال) بۆ قیرتاو كردنی رێگەوبان دەخاتە روو ولەسەرەتادا دەڵێت.

(دایرەی اشغالی لیواكەمان بۆ قیرەتاوو رێك خستنی رێگاوبان تێ دەكۆشێ و لە هەموو لایەكەوە خەریكە. . ژمارە - 8، لاپەرە - 14).

گۆڤاری (رووناكی) زۆر بایەخی بە زانست و زانیاری داوە، هانی دانیشتوانی داوە، كە رووبكەنە خوێندنگە، وا لێیانەوە نێزیك بۆتەوە، ئاگاداری ئەو بابەتانە بووە، كە لە قوتابخانەدا مامۆستای پسپۆری بۆ ئامادە نەكراوە، بۆ وێنە لە ژمارە - 2 ی لاپەرە (15)دا بە نێوی (معلمیك بۆ مدرسەی متوسطه)دا نووسراوە: -

ئەم ساڵ، كە تەدریسات دەستی پێ كرا، وا معلمی فەرعێكی زۆر موهیم، كە تەبیعیاتە، هێشتا لە لایەن

مەعاریفەوە تەعیین نەکراوە، و شاگردەکان لەو فەرعە موهیمە مەحرووم ماونەتەوە).

نەخوێندەواری دەردێکی کوشندەی کۆمەڵگەکەمان بووە، هەر لە کۆنەوە هەوڵی نەهێشتنی دراوە، بەڵام ئەوسا ئەوەندە پویتەی پێ نەدراوە، جا بە تایبەتی لە شاری هەولێری دێرین، بۆیە گۆڤاری (رووناکی) تکا لە لێپرسراوان دەکات بە گەرمی بیری لێ بکەنەوەو دەڵێت: -

(هەر وەکو لە هەموو شارەکانی عیراق دا بۆ مکافحەی امی لجنە دانـدراوەو بە گەرمە تەقەلا دەدرێ. شارەکەی ایمە تاکو ئێستا چتێکی وای بۆ نەکراوەو ئەگەر ئارەزووش کرابێ موهمیل ماوەتەوە. لەم رۆژانە لە لایەن ئەهالی هەولێرەوە زۆر بە دڵسۆزێکی تەواو لەکۆشەوە دان کە مراجعت بە گەورەکان بکەن کە زانستیان بۆ دابمزرێندرێو...).

بەراوردێك لە نێوان گۆڤاری رووناکیو گۆڤارانیدیدا

ئەگەر بەراوردێك لە نێوان هێندیك رۆژنامەو گۆڤاری ئەو سەردەمەی، کە گۆڤاری (رووناکی)تێدا بڵاوبۆتەوە لە رووی دەرهێنانێوەی بکەین، دەبینیین تاکە رۆژنامەیەکی کوردی ئەوسا دەرچوویێت رۆژنامەی (ژیان) بووە، کە بە چوار لاپەرەیی بڵاودەبۆوەو هەفتانە بووە. لە رووی دەرهێنانی هونەرێوەی هیچ جیاوازێکی لەگەڵ گۆڤاری رووناکیدا نەبوو، ئەویش بەشی سەرەوەی لاپەرەی یەکەمی دابەش کردبۆ سەر سێ بەش و لە نێوەراستیدا نێوی رۆژنامەکەی تێدا نوسیبوو، لاپەرەکانی سێ ستوونی بوون هیچ وێنەو مۆنتیفێکی تێدا بەدی ناکرێت، هەر لە هێندیك شوێن دا نێوی ووتارەکان بە خۆش نووسی نووسراوان. بابەتەکانی هەروەکو (رووناکی) اقتصادی، اجتماعی، دەنگ و باس، اعلانات، هۆنراوە، گاڵتەو گەپ بە سەرهاتی شاعیران بووە.

هەردوو چاپەمەنێکە هەتا لە هەوڵی تاکە کەسیش دا بەشدارن، هەولی مامۆستا پیرەمێردی نەمر لە (ژیان)دا وهەوڵی مامۆستا حوزنی نەمر لە (رووناکی)دا.

ئەگەر ئەم چاپەمەنییە کوردییانە لەگەڵ چاپەمەنی دەورو بەر بەراورد بکرێت، دەبینین لەرووی دەرهێنانەوە جیاوازی هەیە، بەشی سەرەوەی لاپەرەی یەکەمی گۆڤارەکان یان دووخانەیین وەیا هەر تەنیا نێوی گۆڤارەکەی لەسەر تۆمارکراوە دەنگ و باسی جیهانی بە خۆش نووسی لە سەر لاپەرەی یەکەم دا نووسراوە، هەتا نێونیشانە ناسەرەکێکانیش هەر بە خۆش نووسی نووسراون.

وێنەی فۆتۆگرافی کەسیو سروشتیو نەخشەش بڵاوکراوەتەوە، هەروا وێنەی کارێکاتیریش جاربەجار بەرچاو دەکەوێت، وێنەی بەرگەکان وەکو (رووناکی) یەك وێنەی چەسپیوی نەگۆڕاونەبووە، بەڵکو هەر جارەی وێنەیەك وەیا چەند وێنەیەك بووە، کە پێوەندی بە نێوەرۆکی ژمارەکەوە هەبووە، تا نامەی (دەسنووسیش بڵاوکراوەتەوە، هۆی سەرەکی ئەم جیاوازییەش بۆ کادێرو پسپۆرو داراییو چاپخانە دەگەڕێتەوە نەك بۆ سەر نووسەرانی ئەوسامان.

لە ئەنجام دا ئەوە روون دەبێتەوە کەوا گۆڤاری رووناکی بایەخی بە زۆر لایەنی کێشەو ناهەمواریو گیروگرفتی هەموو چینێکی کۆمەڵگەی کوردەواریداوە بە هۆی زادەی بیری نووسەرانێوەو هەوڵی تاکە کەسی کارگێرانی، ئەم گۆڤارە هەشت مانگ لە بواری رۆژنامەگەریمان بە گرفەی تیشکەکانێوەی کتێبخانەی کوردی گەشاندۆتەوەو دەنگی زولالی خۆی گەیاندۆتە زۆر لایەنەوەو لە نێو ئەو دەسنووسانەی، کە بە جێماون نامەیەکە لە نەتەوە یەکگرتووەکانەوە، ئەوە روون دەکاتەوە کەوا دوو ژمارەی لە گۆڤاری رووناکیپێ گەیشتووە، جگە لەو هەموو کوردناس و رۆژهەڵات ناسانەی، کە پەیوەندی راستەو خۆیان بە سەرنووسەرا نێوەی هەبووە.

م . . .
نەیسانی 1985
بەغدا

سەرچاوەو تێبینی

1) بۆ ئەوەی گۆڤاری رووناکی لە هەولێر چاپ بکرێت و مەڵبەندی هەولێر خاوەن چاپخانەیەك بێت، مامۆستا گیوی موکریانی بە پارەی وێنەگری چاپێکی گەورەتر لە چاپەکەی رەواندز لە مووسڵ لە فەزیل عیسا مەحفوزکری‌و لە ساڵی 1935دا. لە هەولێردا یەکەمین چاپخانەی دامەزراندو لە ساڵانی شەست دا بە چاپەکە یەکی کەوتبوو ئاسنگەران پارچە پارچەیان کردو هەر یەکەی بە پارەیەکی کەم بەشێکیان بۆ خۆیان کری.

2) عبدالجبار محمد جەباری، مێژووی رۆژنامەگەری کوردی، سلێمانی، 1970، لاپەرە 90 ـ 91.

3) جمال خەزنەدار، رابەری رۆژنامەگەری کوردی، (ـ)، 1973، لاپەرە ـ 37.

4) مامۆستا محەمەد عەلی کوردی نەمر لە دێی سیدەلان، کە کەوتۆتە سەر شاخی سپیلك سەر بە قەزای رانیە لە ساڵی 1905دا هاتۆتە دنیاوەو لە ساڵی 1956دا کۆچی دوایی کردووە. مامۆستا کوردی بە باوەرێکی پتەوەوە خزمەتی زمان و وێژەو مێژووی کوردی کردووە بە زمانی کوردی‌و عەرەبی بابەتی جۆراو جۆری بە نێوی (الفلاح، رجل الشارع أبو هند، محمد علی پژدەری، محمد علی کوردی، المؤرخ، سیاسی جاهل المحاری، اعظمی عطشان، ام العلا، نسرین الکردیة وهی دی) بلاوکردۆتەوە لە بەرهەمە چاپکراوەکانی.

1 ـ حکایەتی زادیج لە نووسینی ڤۆلتێرو وەرگێرانی بۆ سەر زمانی عەرەبی (طـه حسین) کردوویەتی‌و محمد علی کوردی لە عەرەبیەوە کردویەتی بە کوردی‌و لە بەغدا لە ساڵی 1954 داچاپکراوە.

2 ـ رسالة معلم الی اخوانی المعلمین والمدرسین، بەغدا، 1956.

3 ـ اشیاء والصحة، للصف السادس الابتدائی بە زمانی کوردی لەو دەسنووسانەی، لە لە دوای خۆی بە جێماون و چاوەرێی چاپ کردنن.

1 ـ محاضرة عن اللغة الکردیة وادابها.
2 ـ المصایف المهملة والجمیلة فی شمال العراق.
3 ـ تمثیلیة ابو زهر الأعرابی.
4 ـ مەرۆکەو بزنۆکە.
5 ـ مامە خەمە.

ئەوەی شایەنی باسە مامۆستا محمد علی کتێبی تاریخ و جغرافیەی بۆ پۆلی شەشەمی سەرەتایی داناوە، بەلام هەروا لە وزارەتی مەعاریف) بێ‌چاپ کردن ماوەتەوە.

بە هۆنراوەش نامەی بۆ توفیق وەهبی، سعید قزاز وشیخ عەلادینی نەقشبەندی زینوی‌و دۆستانی ناردووە.

ئەم زانیاریانەم لە مامۆستا مستەفا نەریمان و مامۆستا هیندخان کچی خوالێخۆشبوو مامۆستا محمد علی کوردی وەرگرتووە.

5 ـ بەرهەمەکەی مامۆستا سعید فهیم هەر بە چاپ نەکراوەیی ماوەتەوە.

6 ـ بەشێکی ئەم رۆمانەی مامۆستا محمد علی کوردی چاپ نەکراوە ولە نێو دەسنووسەکانی بە جێماوی خۆشی‌دا نییە، بەلام وەرگێرانەکەی بۆ سەر زمانی عەرەبی لە لای هیندخانی کچێتی، کە دەڵێت (102) لاپەرەیە، دوور نییە مامۆستای نێوبراو هەر بە عەرەبی نوسیبێتی‌و گۆڤاری رووناکی بۆی وەرگێرابێتە سەر زمانی کوردی، چونکە شێوەی دارشتنی ئەم رۆمانە لەگەڵ بەرهەمە بلاوبۆکانی‌دی‌دا جیاوازی هەیە، وەیا هەر خۆی بە کوردی نوسیوەو زمانەوانێك پێدا چۆتەوە.